

امپراتوری بیزانس

کاریک، جیمز، ۱۹۴۵ - م. **Corrick, James A.**

امپراتوری بیزانس / جیمز آ. کاریک؛ ترجمه مهدی حقیقت‌خواه - تهران:
ققنوس، ۱۳۸۳.

۱۴۰ ص: مصور، نقشه، عکس. (مجموعه تاریخ جهان).

ISBN 964-311-526-7

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

عنوان اصلی: *The Byzantine Empire, C1997.*

کتابنامه: ص. ۱۳۳ - ۱۳۵.

نمایه.

۱. بیزانس، امپراتوری - تمدن.

الف. حقیقت‌خواه، مهدی، ۱۳۲۶ - ، مترجم. ب. عنوان.

۸ الف ۲ ک/ DF۵۵۲ ۹۴۹/۵

۱۳۸۳

۲۰۲۷۹-۸۳م

کتابخانه ملی ایران

امپراتوری ییزانس

جیمز آ. کوریک

ترجمہ مہدی حقیقت خواہ

این کتاب ترجمه‌ای است از:

The Byzantine Empire

James A. Corrick

Lucent Books, 1997

انتشارات قنوس

تهران، خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری،

شماره ۱۱۱، تلفن ۴۰ ۸۶ ۴۰ ۶۶

***

جیمز آ. کوریک

امپراتوری بیزانس

ترجمه مهدی حقیقت‌خواه

چاپ پنجم

۷۰۰ نسخه

۱۳۹۲

چاپ شمشاد

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۵ - ۵۲۶ - ۳۱۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 311 - 526 - 5

www.qoqnoos.ir

Printed in Iran

فهرست

۶	رویدادهای مهم در امپراتوری بیزانس
۹	پیشگفتار: میراث امپراتوری
۱۵	۱. از رُم تا بیزانتيوم
۲۷	۲. جامعه بیزانسی
۴۵	۳. مسیحیت بیزانسی
۵۷	۴. فرهنگ بیزانسی
۶۹	۵. شورشها، قوانین، و فتوحات
۸۷	۶. اسلاوها، آوارها، ایرانیان، و مسلمانان
۹۷	۷. بلغارها، بدعتگذاران، و اربابان زمیندار
۱۱۱	۸. جنگجویان صلیبی و امپراتوران لاتینی
۱۲۳	نتیجه گیری: شبیح امپراتوری
۱۲۷	یادداشتها
۱۳۱	برای مطالعه بیشتر
۱۳۳	آثار مرجع
۱۳۷	نمایه

رویدادهای مهم در امپراتوری بیزانس

۸۵۰	۸۰۰	۷۵۰	۷۰۰	۶۵۰	۶۰۰	۵۵۰	۵۰۰	۴۵۰	۴۰۰	۳۳۰
بعد از میلاد ۳۳۰ کنستانتین اول امپراتور روم قسطنطنیه را بنا می‌کند و آن را پایتخت امپراتوری روم قرار می‌دهد. ۳۶۴ والنتی‌نیانوس اول امپراتور روم امپراتوری را به دو بخش شرقی و غربی تقسیم می‌کند؛ والنس نخستین امپراتور بخش شرقی می‌شود که پایتخت آن قسطنطنیه است. ۳۷۸ ویزیگوت‌ها یک سپاه رومی را در آدریانوپل شکست می‌دهند و والنس امپراتور بخش شرقی را می‌کشند. ۴۱۰ ویزیگوت‌ها شهر رُم را غارت می‌کنند. ۴۵۱ شورای خالکدون آرای وحدت طبیعت را بدعتگذاری اعلام می‌کند. ۴۷۶ اودو آکر سرکرده گوت‌ها رومولوس آوگوستولوس امپراتور غربی را به زیر می‌کشد و فرمانروای ایتالیا می‌شود؛ امپراتوری روم شرقی اینک امپراتوری بیزانس است. ۴۹۳ اوستروگوت‌ها، به رهبری تئودوریک، به ایتالیا حمله‌ور می‌شوند و اودو آکر را می‌کشند. ۵۲۷ یوستی‌نیانوس اول و تئودورا امپراتور و امپراتریس می‌شوند. ۵۲۹ مجموعه قوانین یوستی‌نیانوس جایگزین قوانین حقوقی قدیم بیزانس می‌شود. ۵۳۲ شورش نیکا در قسطنطنیه درمی‌گیرد. ۵۳۳ بلیزاریوس آفریقای شمالی را فتح می‌کند. ۵۳۶ بلیزاریوس به پادشاهی اُستروگوتی در ایتالیا حمله می‌کند و رُم را به تسخیر درمی‌آورد. ۵۳۷ کلیسای سانتا سوفیا در قسطنطنیه تکمیل می‌شود. ۵۴۰ بلیزاریوس راوِنا، پایتخت اوستروگوت‌ها، را تسخیر می‌کند. ۵۵۰ اسلاوها وارد بالکان می‌شوند. ۵۵۲ سردار بیزانسی نارسس اوستروگوت‌ها را از ایتالیا بیرون می‌راند. ۵۵۴ امپراتوری به اوج وسعت خود می‌رسد. ۵۶۸ لومباردها فتح شمال ایتالیا را آغاز می‌کنند. ۵۸۲ سپاهیانی مرکب از آوارها و اسلاوها به متصرفات امپراتوری در بالکان حمله‌ور می‌شوند. ۶۰۲ امپراتور ماوریکوس سرنگون می‌شود و ایران به امپراتوری حمله می‌کند و سرانجام ایالت‌های خاور نزدیک و همچنین مصر را به تصرف درمی‌آورد. ۶۱۰ هراکلیوس امپراتور می‌شود. ۶۲۲ هراکلیوس حمله به ایران را آغاز می‌کند. ۶۲۶ قسطنطنیه محاصره آوارها و ایرانیان را از سر می‌گذراند. ۶۲۹ هراکلیوس ایرانیان را شکست می‌دهد و قلمرو از دست رفته بیزانس را بازپس می‌گیرد. ۶۳۵ عرب‌های مسلمان سوریه را فتح می‌کنند. ۶۳۷ اعراب اورشلیم (بیت‌المقدس) را می‌گیرند. ۶۴۱ مصر و ایران به دست اعراب می‌افتند. ۶۷۴ یک ناوگان عربی دست به حمله‌ای ناموفق به قسطنطنیه می‌زند.										

۶۸۰

بلغارها وارد بالکان می‌شوند و یک پادشاهی به وجود می‌آورند.

۶۹۸

اعراب آفریقای شمالی را فتح می‌کنند.

۷۱۷

لئوی سوم امپراتور می‌شود و یک سپاه بزرگ مسلمانان و ناوگان آن‌ها را شکست می‌دهد.

۷۲۶

شمایل‌شکنی در امپراتوری آغاز می‌شود.

۸۱۱

بلغارها سپاه بیزانس را شکست می‌دهند و امپراتور نیکفوروس اول را می‌کشند.

۸۴۳

حکم شورای کلیسا به حمایت رسمی از شمایل‌شکنی پایان می‌دهد.

۸۶۴-۸۶۳

اسلاوها گرویدن به مسیحیت را آغاز می‌کنند.

۸۶۷

باسیلیوس اول نخستین امپراتور مقدونی می‌شود.

۸۹۳

سیمون امپراتوری بلغاری را تأسیس می‌کند.

۹۸۹

روسیه به کلیسای بیزانس می‌پیوندد.

۹۹۶

امپراتور باسیلیوس دوم قوانینی را برای مهار «توانگران» وضع می‌کند.

۱۰۲۵

پس از مرگ باسیلیوس دوم، محدودیت‌های اعمال شده بر «توانگران» برداشته می‌شود.

۱۰۵۴

شاخه‌های شرقی و غربی کلیسا برای همیشه از هم جدا می‌شوند.

۱۰۷۱

امپراتوری باری آخرین پایگاه خود در ایتالیا را به نورمان‌ها وامی‌گذارد و در نبرد ملازگرد شکست می‌خورد و بیش‌تر آسیای صغیر را به ترکان سلجوقی وامی‌گذارد.

۱۰۸۲-۱۰۸۱

آلکسیوس اول امپراتور می‌شود؛ به ونیز حقوق تجاری ویژه با امپراتوری واگذار می‌شود.

۱۰۹۵-۱۰۹۹

پاپ اوربانوس دوم خواستار نخستین جنگ صلیبی می‌شود؛ جنگجویان صلیبی اورشلیم را می‌گیرند و دولت‌های صلیبی را تشکیل می‌دهند.

۱۱۷۱

امپراتور مانوئل اول حقوق تجاری ونیز در داخل امپراتوری را لغو می‌کند.

۱۱۸۲

هزاران اروپایی غربی در قسطنطنیه قتل‌عام می‌شوند.

۱۱۸۵

نورمان‌ها تسالونی را غارت می‌کنند؛ ونیزی‌ها حقوق تجارت در امپراتوری را بازپس می‌گیرند.

۱۱۸۷

مسلمانان اورشلیم را بازپس می‌گیرند.

۱۲۰۴-۱۲۰۵

چهارمین جنگ صلیبی به غارت قسطنطنیه و برپایی امپراتوری لاتینی می‌انجامد؛ امپراتور تئودور لاسکاریس یک حکومت بیزانسی در تبعید در نیکیه تأسیس می‌کند.

۱۲۱۴

جنگ بین امپراتوری لاتینی و امپراتوری نیکیه به بن‌بست می‌انجامد.

۱۲۵۹-۱۲۶۱

میخائیل هشتم امپراتور نیکیه می‌شود؛ او و سپاهش قسطنطنیه را بازپس می‌گیرند، به امپراتوری لاتینی پایان می‌دهند و امپراتوری بیزانس را احیا می‌کنند.

۱۳۵۴

ترک‌های عثمانی گالیپولی را به تصرف درمی‌آورند.

۱۳۶۳

عثمانی‌ها پایتخت خود را از آسیای صغیر به آدریانوپل منتقل می‌کنند.

۱۴۴۹

آخرین امپراتور بیزانس، کنستانتین یازدهم، مقام خود را برعهده می‌گیرد.

۱۴۵۳

ترک‌های عثمانی، به سرکردگی سلطان محمد دوم، قسطنطنیه را تصرف می‌کنند، کنستانتین یازدهم را می‌کشند و به امپراتوری بیزانس پایان می‌دهند.

میراث امپراتوری

در سال ۴۷۶ میلادی رومولوس آوگوستولوس (رومولوس آوگوستوس کوچک) سرنگون شد و نخستین پادشاه از یک سلسله پادشاهان غیر رومی جای او را گرفت و بدین ترتیب به امپراتوری روم پایان داد. هر چند، این سقوط پادشاهی تنها نیمه غربی امپراتوری را تحت تأثیر قرار داد. بخش شرقی، که امپراتور خود را داشت، یک هزار سال دیگر دوام آورد. این امپراتوری روم شرقی را بعدها تاریخ‌نویسان امپراتوری بیزانس نامیدند.

امپراتوری بیزانس در تمام دوره قرون وسطی تداوم یافت، دوره‌ای در تاریخ اروپا که از حدود سال ۵۰۰ تا تقریباً ۱۵۰۰ به طول انجامید. تنها در سال ۱۴۵۳ بود که ترک‌های عثمانی با تسخیر این امپراتوری به عمر آن پایان دادند. این امپراتوری در بیش‌تر دوران موجودیت طولانی خود عمده‌ترین قدرت اروپایی بود. در زمانی که جنگ‌سالاران بربر برای ایجاد پادشاهی‌های خود در امپراتوری از هم پاشیده روم غربی می‌جنگیدند و زورآزمایی می‌کردند، امپراتوری بیزانس در اوج شکوفایی بود و مرکز هنر و دانش و معرفت باقی ماند.

امپراتوری باستانی

بیزانسی‌ها در سرتاسر تاریخشان خود را رومی می‌نامیدند چون همواره قلمرو خود را امپراتوری روم می‌دانستند. به همین سیاق، امپراتوران بیزانس عقیده داشتند که وارثان مستقیم امپراتوران رومند. با این حال، از نظر پادشاهی‌های اروپای غربی، این امپراتوری یونانی بود، و در واقع هم در قرن هفتم میلادی زبان رسمی بیزانسی‌ها یونانی بود، نه لاتین. برجسب «بیزانسی» ابداع تاریخ‌نویسان پس از ژنسانس بود و خود بیزانسی‌ها آن را به کار نمی‌بردند.

قلمرو امپراتوری بیزانس در قرن پنجم شامل شبه‌جزیره بالکان، آسیای صغیر، خاور نزدیک، و مصر می‌شد. پایتخت آن قسطنطنیه بود که از نام کنستانتین (قسطنطین) اول امپراتور روم اخذ شده بود که این شهر را در قرن چهارم در محل شهر بیزانس که از شهرهای

قدیم یونان بود بنا کرد. این شهر، و همین طور تمام امپراتوری، را بیزانتيوم نیز می‌نامیدند، که برگرفته از نام پایه‌گذار افسانه‌ای شهر اولیه یونانی بود.

قسطنطنیه در کرانه اروپایی تنگه بوسفور قرار داشت که شمالی‌ترین بخش آبراه مشهوری است که شامل دریای مرمره و تنگه داردانل نیز می‌شود. این آبراه دریای سیاه را به دریای اژه متصل می‌سازد و اروپا را نیز از آسیا جدا می‌کند. پایتخت بیزانس برای کنترل راه‌های تجاری شمالی - جنوبی از طریق تنگه و شرقی - غربی از پهنه بوسفور بهترین موقعیت را داشت.

کنستانتین اول امپراتور روم قسطنطنیه را در قرن چهارم میلادی بنا کرد. قسطنطنیه که برای کنترل تجارت منطقه از موقعیت مطلوبی برخوردار بود، پایتخت پُرونق امپراتوری بیزانس شد.

در سرتاسر قرون وسطی، قسطنطنیه صرفاً «شهر» نامیده می‌شد. نام امروزی آن، استانبول،

چیزی جز تغییر شکل عبارت یونانی «به سوی شهر» [استنبول] نیست. قسطنطنیه، به لحاظ وسعت و جمعیت، مانند یک شهر امروزی بود. بقیه اروپا چیزی که بتواند با آن رقابت کند نداشت. حتی شهر رُم تنها کسری از جمعیت و عظمت پایتخت شرقی را دارا بود. تاریخدان ویل دورانت اظهار می‌دارد که در ظرف یک قرن از زمان بنای قسطنطنیه:

این شهر دارای ... تقریباً یک میلیون [جمعیت] بود. یک سند رسمی ... از پنج کاخ سلطنتی، شش کاخ برای بانوان درباری، سه کاخ برای مقامات عالی، ۴,۳۸۸ عمارت اعیانی، ۳۲۲ خیابان نام می‌برد، ... [که باید] به آن‌ها یک هزار مغازه، یکصد محل تفریحی، ... کلیساهای مجلل و بسیار خوش‌تزیین، و میدان‌های باشکوه را افزود.^۱

تا آغاز قرن یازدهم، این امپراتوری به واسطه کنترل تجارت در مدیترانه شرقی و به واسطه

کشتزارهای حاصلخیز آسیای صغیر ثروتمند شده بود. به تولید همه نوع مصنوعات فلزی عالی، همچنین جواهرات، پارچه‌های تزیینی، و سایر اقلام تجملی نیز می‌پرداخت. امپراتوری بیزانس، افزون بر قسطنطنیه، دارای چند صد شهر و شهرک دیگر نیز بود. دو تا از این شهرها، اسکندریه در مصر و انطاکیه در سوریه، به لحاظ وسعت، ثروت، و اهمیت با پایتخت رقابت می‌کردند.

در اروپای قرون وسطی هیچ قدرت دیگری نمی‌توانست با امپراتوری بیزانس، در اوج آن، رقابت کند. به گفتهٔ تاریخدان جورج آستروگورسکی:

دولت بیزانس یک دستگاه اجرایی بی‌همتا با یک ... دستگاه اداری کارآزموده در اختیار داشت، مهارت نظامی اش فوق‌العاده بود، دارای نظام حقوقی عالی بود، و به نظام اقتصادی و مالی بسیار پیشرفته‌ای اتکا داشت. ثروت زیادی در اختیار داشت و ... از این جهت ... با سایر دولت‌های دورهٔ قرون وسطای اولیه تفاوت داشت.^۲

گونه‌ای خزانه فرهنگی

ثروت و قدرت امپراتوری بیزانس به آن نقش مهمی در شکل‌دهی تاریخ اروپا داد. نخست آن‌که فرهنگ باستانی یونان و روم را، که تمدن مدرن غربی بر آن مبتنی است، حفظ کرد. نسخ نوشته‌های کلاسیک ارسطو، افلاطون، سوفکل، ویرژیل، اُوید، و بسیاری دیگر، که در خلال جنگ‌های پیش و پس از سقوط روم در اروپای غربی غالباً گم شده یا از بین رفته بود، در کتابخانه‌های بیزانس سالم ماند. به گفتهٔ آستروگورسکی، «بیزانتیوم، که در سنت یونانی ریشه داشت، برای یک هزار سال مهم‌ترین پایگاه فرهنگ و معرفت ... در دنیای قرون وسطی باقی ماند.»^۳

و بالاخره، آموزگاران و دانشوران بیزانسی فراهم‌آورندهٔ بیش‌تر خوراک فکری‌ای بودند که رنسانس را تغذیه کرد. افزون بر آن، ترجمهٔ عربی آثار کلاسیک از این امپراتوری از طریق اسپانیا و سیسیل که در تصرف مسلمانان بودند به اروپای غربی راه یافت.

امپراتوری و اروپای غربی

دومین نقش مهمی که امپراتوری بیزانس بازی کرد این بود که سپری در برابر مهاجمان بالقوه به اروپای غربی بود. غرب در طول پنج قرن نخست پس از سقوط امپراتوری روم غربی ضعیف و نابسامان و از این رو توانایی‌اش برای مقاومت در برابر مهاجمان نیرومند و

دسترسی قسطنطنیه به دریای سیاه و دریای مدیترانه ضامن فعالیت اقتصاد پُرتکاپو بود.

مصمم بسیار محدود بود؛ هرچند، غرب از توجه کامل این مهاجمان در امان ماند، چون آن‌ها معمولاً امپراتوری بیزانس را هدف حملات خود قرار می‌دادند. این امپراتوری، به خاطر غنای ثروت و فرهنگش، غنیمتی ارزشمند و وسوسه‌انگیز برای فاتحان احتمالی‌اش به شمار می‌رفت.

بیزانسی‌ها، به ویژه در دوره قرون وسطای اولیه، حملات ایرانیان و مسلمانان را دفع کردند و با قبایل مختلف کوچگری که از آسیای مرکزی می‌آمدند جنگیدند. هر چند برخی مهاجمان، نظیر بلغارها، آوارها، و اسلاوها، بخش‌هایی از اروپای شرقی را تسخیر کردند، مقاومت موفقیت‌آمیز بیزانس آن‌ها را از توجه کامل به اروپای غربی بازداشت. قسطنطنیه، که در محاصره «آب‌های پُرتلاطم ... از هر طرف بجز یک سو [قرار داشت] ... دارای دیوارهای مستحکمی بود» که باعث شد در سرتاسر قرون وسطی یکی از دژهای بزرگ دنیا باشد. استحکامات و مدافعانش گروه‌های مهاجم را یکی پس از دیگری به عقب راندند و «آوارها، ایرانیان، اعراب، بلغارها، روس‌ها به نوبت این ... پایتخت را مورد تهدید قرار دادند و ناکام ماندند.»^۴ در نتیجه، پادشاهی‌های جوان و هنوز در حال کشمکش غربی

این نمای قسطنطنیه و تنگه بوسفور استحکامات خوب طراحی شده آن را نشان می‌دهد که ثابت کرد در برابر مهاجمانی که ثروت و فرهنگ شهر آن‌ها را وسوسه می‌کرد نفوذناپذیر است.

مورد تعرض قرار نگرفتند؛ بلکه در پناه موقعیت جغرافیایی و عزم راسخ، باقی ماندند و رشد کردند و سرانجام به اروپای مدرن تحول یافتند.

از رُم تا بیزانتیوم

سرآغاز امپراتوری بیزانس در سال ۳۳۰ بود، زمانی که کنستانتین اول امپراتور روم که از بریتانیا تا خاور نزدیک را زیر سلطه داشت، شهر قسطنطنیه را افتتاح کرد و آن را «رُم جدید» نامید. تاریخ این افتتاح، ۱۱ مه، یک روز تعطیل سالانه شد.

رُم جدید

قسطنطنیه در جای شهر باستانی یونانی بیزانتیوم ساخته شد و شبه‌جزیره سه‌گوشی را زیر پوشش داشت که از سه طرف با آب محصور بود و تنها طرف غرب، گردن شبه‌جزیره، خشکی بود، و در آن سو قسطنطنیه دیواری داشت که از آن در برابر حملات دشمنان محافظت می‌کرد. در طرف جنوب شهر دریای مرمره بود، در طرف شرق تنگه بوسفور، و در طرف شمال «شاخ زرین» - یک نوار باریک و دراز آبی که شبیه یک شاخ یا یک انگشت خمیده به نظر می‌رسد. این نوار آبی از تنگه بوسفور به داخل خشکی امتداد داشت و لنگرگاه شهر بود.

ساختن قسطنطنیه تنها پنج سال طول کشید. به گفته تاریخدان ویل دورانت:

[کنستانتین] هزاران کارگر و استادکار را برای برپایی دیوارها و استحکامات شهر، ساختمان‌های اداری، کاخ‌ها، و خانه‌ها گرد آورد؛ میدان‌ها و خیابان‌ها را با فواره‌ها تزیین کرد... و پیکر تراشان مشهور را از یک‌صد شهر فراخواند.^۵

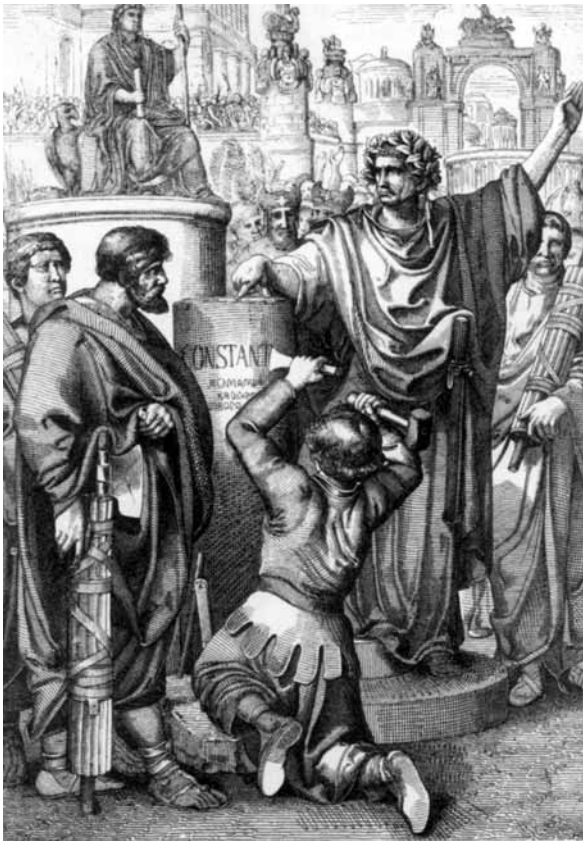
اما شهر از این ساخت و ساز سریع زیان دید، چرا که کمی پس از افتتاح آن، ساختمان‌هایی که با شتاب سرهم‌بندی شده بودند شروع به ترک برداشتن و فرو ریختن کردند. پس از تکمیل شهر جدید، کنستانتین پایتخت امپراتوری را از رُم به قسطنطنیه انتقال داد. یکی از دلایل مهم این انتقال آشوب سیاسی در رُم بود. شهر ایتالیایی آکنده از احزاب

سیاسی پیکارجویی بود که تاریخ بسیاری از آن‌ها به قرن‌ها پیش به دوران جمهوری قدیم روم باز می‌گشت. برخی از این احزاب یک امپراتور جدید می‌خواستند، در حالی که دیگران خواستار محدود شدن اقتدار امپراتور یا ختم امپراتوری و احیای جمهوری بودند. پایتخت قدیم برای امپراتور جای خطرناکی بود، چون شورش داخلی و حتی جنگ همیشه محتمل بود.

تقسیم امپراتوری

طی سه دهه بعدی جمعیت و اهمیت قسطنطنیه به سرعت رو به فرونی گذاشت. اما رُم،

پایتخت قدیم امپراتوری، وارد دوران دشواری شد. جمعیتش کاهش یافت و بناهای عمومی و یادمان‌هایش، به واسطه فقدان پول برای تعمیر آن‌ها، خراب شد. رُم دیگر حتی یک مرکز اداری ایتالیایی هم نبود و میلان از این جهت از آن سبقت گرفته بود.

حتی با وجود پایتخت جدید، اداره امپراتوری برای کنستانتین و جانشینانش دشوار بود. در سال ۳۶۴ امپراتور والنسیانوس اول امپراتوری روم را به دو نیمه غربی و شرقی تقسیم کرد. اینک به جای یک امپراتور واحد، دو امپراتور مشترکاً فرمان می‌راندند:

والنسیانوس در غرب و برادرش والنس در شرق. قسطنطنیه پایتخت نیمه شرقی

کنستانتین اول، که در تصویر دستش را بلند کرده، در سال ۳۳۰ نام بیزانتیوم را به قسطنطنیه تغییر داد. کنستانتین بر ساختن شهر جدید نظارت کرد و سپس پایتخت امپراتوری روم را از رُم به قسطنطنیه منتقل کرد.

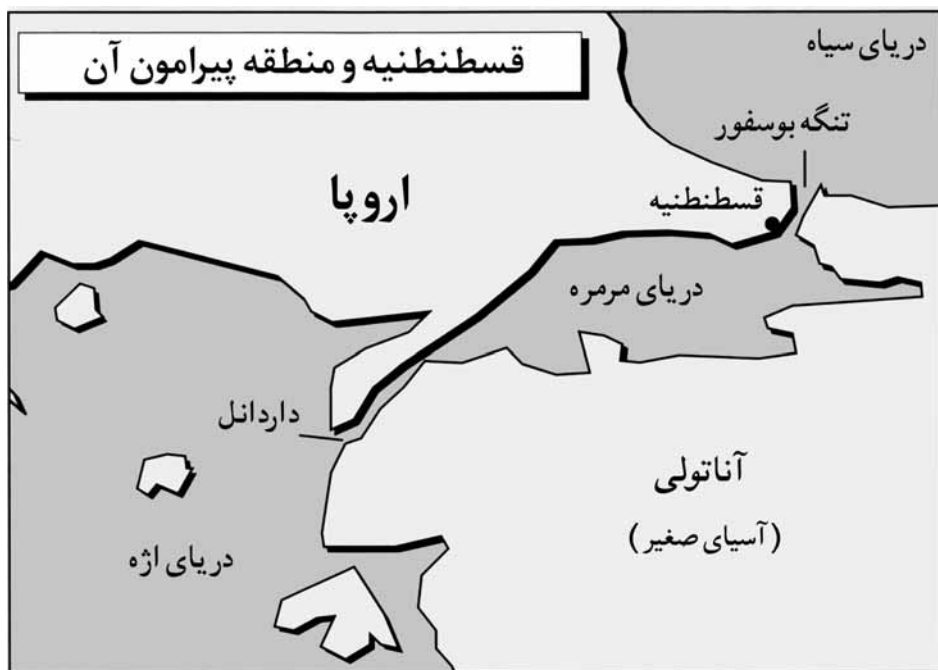
و میلان پایتخت نیمه غربی بود. بعداً بندر راوِنا در ساحل دریای آدریاتیک پایتخت نیمه غربی شد.

این تقسیم‌بندی راه‌حلی عملی برای مشکلات اداره قلمرو بسیار گسترده امپراتوری روم بود. در این زمان امپراتوری قلمروی را در بر می‌گرفت که از اقیانوس اطلس در غرب تا خلیج فارس در شرق امتداد داشت.

شرق و غرب

والنتی نیانوس بین بخش‌های یونانی‌زبان و لاتین‌زبان امپراتوری خط فاصلی رسم کرد. بخش شرقی شبه جزیره بالکان، آسیای صغیر، خاور نزدیک، و مصر را سرپرستی می‌کرد، در حالی که بخش غربی بر ایتالیا، اسپانیا، گُل (تقریباً برابر با فرانسه امروزی)، بریتانیا، و نیمه غربی آفریقای شمالی کنترل داشت.

دین رسمی هر دو بخش امپراتوری مسیحیت بود و اکثر مسیحیان عضو کلیسای کاتولیک بودند. امپراتوران ریاست کلیسا را برعهده داشتند، هرچند در هر دو بخش شرقی و غربی امپراتوران در نهایت پاپ، اسقف رُم، را رهبر کلیسا می‌دانستند.

به لحاظ نظری، امپراتوری هنوز یک دولت واحد بود، اما در واقعیت دو نیمه کاملاً مستقل از هم عمل می‌کردند. جنگ و دعوای بین آن دو نیز معمول بود.

این شکاف برای نیمه غربی امپراتوری روم خوب نبود، چون در مقایسه با همتای شرقی‌اش از جمعیت و ثروت کم‌تری برخوردار بود. همچنین قلمرو بخش غربی برخلاف بخش شرقی در منطقه‌ای

والنتی‌نیانوس اول در سال ۳۶۴ امپراتوری روم را به دو نیمه شرقی و غربی تقسیم کرد، که هر نیمه امپراتور و زبان خود را داشت: یونانی در شرق و لاتین در غرب.

به هم چسبیده نبود و از این رو فرمانروایی بر آن آسان نبود. چنان‌که تاریخدان دیوید نیکولاس

می‌نویسد، «تراکم جمعیت و ... ثروت در شرق بسیار بیش‌تر از غرب بود که باعث می‌شد تأمین [حکومت امپراتوری] با دشواری کم‌تری همراه باشد ... و فرمانروایی بر امپراتوری شرقی، که مرکز ثقلش آسیای صغیر و پایتختش در وسط واقع شده بود، آسان‌تر بود.»^۶

دشمنان امپراتوری

تهدیدات خارجی مشکلات داخلی امپراتوری را سخت‌تر می‌کرد. در خاور نزدیک، تهاجم امپراتوری ایران [شاهنشاهی ساسانی] باعث یک رشته جنگ‌ها با رومیان شد که خونریزی زیادی را به بار آورد اما در توازن قدرت بین دو امپراتوری در مجموع تغییر چندانی ایجاد نکرد.

دومین تهدید از جانب قبایل درنده‌خوی ژرمن متوجه امپراتوری بود. ژرمن‌ها در شمال دانوب زندگی می‌کردند، که مرز شمالی امپراتوری در شرق بود. این بربرهای جنگ‌طلب پیوسته نواحی مرزی را مورد حمله قرار می‌دادند. هر از گاهی، سپاهیان رومی از دانوب عبور می‌کردند و با نیروهای ژرمن درگیر نبردهای منظم می‌شدند. تا اواخر قرن چهارم، امپراتوری روم این درگیری‌ها، همچنین قبایل گسترده ژرمن، را به ناحیه شمال دانوب محدود نگه می‌داشت.

مهاجران ژرمن

اما حکومت امپراتوری با ورود افراد یا گروه‌های کوچک خانوادگی از قلمرو ژرمن‌ها به داخل امپراتوری مخالفتی نداشت. این تازه‌واردان که شمارشان اندک بود، تهدیدی متوجه امنیت امپراتوری نمی‌کردند و برعکس مفید نیز واقع می‌شدند، چون بسیاری از آن‌ها به سلک کارگران کشاورزی یا سربازان درمی‌آمدند.

خطر اصلی عملاً متوجه این مهاجران بود که در معرض رفتار بد کارگزاران و شهروندان امپراتوری قرار داشتند. برای مردم ژرمن نامعمول نبود که به بردگی فروخته شوند یا اموالشان را به سرقت بَرند. با این حال، آن‌ها همچنان می‌آمدند، چرا که امپراتوری را سرزمین فرصت‌ها می‌دیدند و سرانجام نیز در سرتاسر هر دو نیمه امپراتوری پراکنده شدند. سربازی پُرفرودارترین حرفه نزد مهاجران ژرمن بود. در قرن چهارم، سپاه امپراتوری از سربازان مزدور و مردان جنگاوری تشکیل می‌شد که اهل جایی بودند که اکنون آلمان است و در آن هنگام سرچشمه جریان بی‌پایان مزدورانی بود که هم به عنوان سربازان معمولی و هم افسران خدمت می‌کردند. در آغاز قرن پنجم، سپاه روم شرقی و غربی هر دو عمدتاً از مزدوران ژرمن تشکیل می‌شد که تعدادی از آن‌ها تا درجه سرداری ارتقا یافتند.

ویزیگوت‌ها

در سال ۳۷۶ حدود شصت هزار ویزیگوت، یا گوت‌های غربی، به طرف جنوب به حرکت درآمدند، از رود دانوب گذشتند، و وارد امپراتوری روم شرقی شدند. این نخستین ورود یک قبیله بزرگ ژرمن به داخل سرزمین‌های امپراتوری بود. گوت‌ها مهاجم نبودند: امپراتور شرقی به آن‌ها اجازه اقامت داده بود. اما پس از آن که کارگزاران امپراتوری اموالشان را سرقت کردند، فرزندان‌شان را به بردگی فروختند، و رهبرشان را کشتند، گوت‌ها به سپاه دشمن تبدیل شدند، علیه امپراتوری شرقی شورش کردند و به غارت نواحی روستایی دست زدند. در سال ۳۷۸ یک سپاه رومی که برای متوقف ساختن تاخت و تاز بریرها فرستاده شده بود در آدریانوپل شکست خورد و والنس، امپراتور شرقی، کشته شد. شکست و مرگ والنس شهروندان امپراتوری را در هر دو نیمه امپراتوری تکان داد و در بیم و هراس فرو بُرد.

پیروزی ویزیگوت‌ها در آدریانوپل هرچند بزرگ بود، به آن‌ها این توان را نداد که امپراتوری شرقی را فتح کنند. با آن که آن‌ها به قسطنطنیه حمله‌ور شدند، نتوانستند شهر را

ویزیگوت‌ها، که در این‌جا پس از نبردی پیروزمندانه نشان داده می‌شوند، پس از آن‌که کارگزاران امپراتوری با آن‌ها بدرفتاری کردند، امپراتوری روم شرقی را غارت کردند. این، و همین‌طور حملات بعدی آن‌ها، شهروندان امپراتوری شرقی را وحشت‌زده کرد.

بگیرند. سرانجام، گوت‌ها، پس از غارت بالکان، منطقه را ترک گفتند و به غرب روی آوردند و در آن‌جا وارد معامله‌ای با امپراتور غربی شدند و او به آن‌ها اجازه داد در قلمرو امپراتوری ساکن شوند. سرانجام، بربرها با امپراتوری غربی نیز اختلاف پیدا کردند و در سال ۴۱۰ رُم را تسخیر و غارت کردند و پس از آن ایتالیا را به مقصد اسپانیا ترک گفتند.

خبر غارت رُم شهروندان امپراتوری شرقی را حتی بیش از شکست در آدریانوپل تکان داد. در قسطنطنیه، این خبرها باعث شد شانزده هزار داوطلب دیوار تازه‌ای برای شهر بنا کنند که «۴ تا ۵ متر ضخامت، ۹ تا ۱۲ متر ارتفاع، و بیش از هفت کیلومتر امتداد، و ۹۶ برج داشت.»^۷ بیش‌تر این دیوار عظیم هنوز هم پابرجاست. بعداً، در دهانه شاخ زرین، زنجیری کشیده شد که می‌شد آن را بالا و پایین بُرد تا کشتی‌های دشمن را از پیشروی باز دارد. چنین اقداماتی بقای شهر را طی هزار سال بعدی در جریان محاصره‌های بسیاری که صورت گرفت تضمین کرد.

نیکبختی‌های امپراتوری

پس از ویزیگوت‌ها، استحکامات امپراتوری فرو ریخت و سپاهیان بربر یکی پس از دیگری

ویزیگوت‌ها وارد امپراتوری شرقی می‌شوند

تاریخ‌نگار رومی آمیانوس مارکلینوس در تاریخ روم ورود ویزیگوت‌ها را به امپراتوری روم شرقی شرح می‌دهد. این ترجمه، از سی.دی.یونگ، در سال ۱۹۱۱ منتشر شد.

«ویزیگوت‌ها»، به فرماندهی رهبرشان آلاویوس، کرانه‌های دانوب را اشغال کردند و سفیرانی نزد امپراتور والنس فرستادند و با فروتنی تقاضا کردند که به عنوان اتباع امپراتور پذیرفته شوند. و قول دادند که با آرامش زندگی کنند و در صورت لزوم یک ... واحد سرباز آماده سازند ...

موضوع موجب مسرت خاطر به نظر می‌رسید ...، و این نظر چارپلوسان کارکشته‌ای بود که همیشه نیک‌بختی امپراتور را می‌ستودند و در آن مبالغه می‌کردند. آن‌ها به امپراتور تهنیت گفتند که سفیرانی از دورترین اکناف زمین آمده بودند و به دور از انتظار به او یک واحد بزرگ سرباز را پیشنهاد می‌کردند؛ و این که او با درآمیختن توان افراد خودش با این نیروهای خارجی می‌توانست سپاهی مطلقاً شکست‌ناپذیر فراهم آورد. آن‌ها بر این نظر بودند ... که اکنون وجوهی که هر ساله از جانب ایالات برای تأمین نیروهای تازه نظامی پرداخت می‌شد می‌توانست پس‌انداز شود و به خزانه امپراتور واریز گردد ...

[والنس]، لبریز از این امید، چندین صاحب‌منصب را فرستاد تا این مردم وحشی را همراه گاری‌هایشان به سرزمین ما بیاورند ... هیچ کس بر جا نماند، حتی کسانی که به بیماری مهلک مبتلا بودند ... صاحب‌منصبانی که مسئولیت هدایت ... بربرها را در عبور از رودخانه برعهده داشتند، هرچند به دفعات کوشیدند تعداد آن‌ها را بشمارند، سرانجام چاره‌ای جز این ندیدند که از این تلاش دست بردارند.»

به درون امپراتوری راه گشودند. این مهاجمان گوناگون ژرمن به قلمرو غربی چنگ انداختند تا این که از امپراتوری غربی جز ایتالیا چیز چندانی باقی نماند. اما امپراتوری شرقی دست‌نخورده باقی ماند، چرا که آن قدر نیرومند بود که در برابر چنین حملاتی دوام آورد. چنان که تاریخدان کرین بریتون اظهار می‌دارد، «امپراتوری ... شرقی ... معمولاً موفق می‌شد ضربات ... مهاجمان را تغییر جهت دهد به طوری که عمده‌تاً متوجه غرب می‌شد ... . شهرهای شرق پُروتنی باقی ماند و در کار حکومت خللی وارد نیامد.»^۸

با این حال، امپراتوری شرقی گاهی به دردمر می‌افتاد، که یک مورد آن هنگامی بود که مورد حمله بربرهای غیر ژرمن موسوم به هون‌ها، به سرکردگی آتیل، قرار

پیروزی بربرها در آدریانوپل

در سال ۳۷۸، ویزیگوت‌ها در آدریانوپل یک سپاه روم شرقی را شکست دادند و امپراتور شرقی والنس را کشتند. سرباز رومی آمیانوس مارکلینوس در آدریانوپل جنگید و بعدها این نبرد را در کتابش تاریخ روم شرح داد.

«افراد ما در دیدرس ارابه‌های دشمن قرار گرفتند که ... در یک دایره آرایش یافته بودند. دشمنان بربر، بنا بر رسم خود، جیغ و فریاد سهمگین و نفرت‌انگیزی سر دادند، در حالی که سرداران رومی خط نبرد خود را آرایش می‌دادند ...

و هنگامی که در صحنه نبردی سهمگین همه نوع جنگ‌افزار و پرتابه با یکدیگر هم‌آورد شدند، ... افراد ما شروع به عقب‌نشینی کردند؛ اما خیلی زود ... از نو دست به مقاومت زدند و نبرد شدت پیدا کرد ... و سربازان ما را، که تعدادی از آن‌ها بر اثر ضربات نیزه‌ها و تیرهایی که به طرفشان پرتاب می‌شد از پا درآمده بودند، متوحش ساخت.

سپس دو صف نبرد به یکدیگر هجوم بردند ... جناح چپ ما پیشروی کرده بود ... اما بقیه سواره‌نظام آن‌ها را تنها گذاشت، و ... آن‌ها درهم شکسته شدند ... به زودی پیاده‌نظام ما نیز بدون پشتیبانی رها شد ... بربرها اسب‌ها و مردان ما را به زیر کشیدند و مجالی برای عقب‌نشینی سربازان ما باقی نگذاشتند ...

در میانه این ... پریشانی و از هم گسیختگی بزرگ، پیاده‌نظام، از خستگی و خطر از توان افتاد، تا این‌که سرانجام نه قدرت ادامه نبرد برایش مانده بود و نه روحیه‌ای برای طرح‌ریزی نقشه‌ای ... دست آخر صفوف ما به کلی درهم شکسته شد ...

به زحمت یک سوم کل سپاه موفق به فرار شد.»

گرفت. تئودوسیوس دوم، امپراتور شرقی، پس از آن که سپاهی را در جنگ با آتیلا از دست داد، سرانجام با پرداخت مقادیر زیادی طلا از شر رهبر هون‌ها و سپاهش خلاص شد.

با این همه، علی‌رغم این هجوم‌ها، امپراتوری شرقی با ثبات و پُرواقع باقی ماند. در طول نیمه اول قرن پنجم، این شرایط خوب تا حد زیادی مدیون پولکریا، خواهر تئودوسیوس دوم بود؛ این زن با کفایت به امور روزمره امپراتوری رسیدگی می‌کرد و در واقع از هر جهت امپراتور بود، فقط نام امپراتور را نداشت. برادرش بیش‌تر وقت خود را صرف خواندن، آموختن، و تذهیب نسخه‌های خطی می‌کرد.

پولکریا سیاستمداری زیرک و واقع‌بین و بسیار باسواد بود. تنها پانزده سال داشت که

امپراتور شرقی تئودوسیوس دوم کتاب را به سیاست ترجیح می‌داد و بیش‌تر کارهای اجرایی را به خواهرش، پولکریا، واگذاشته بود.

نایب‌السلطنه برادر کوچک‌ترش شد، و حتی پس از آن‌که تئودوسیوس به سن بلوغ رسید، این نقش را به طور غیررسمی حفظ کرد. پولکریا، که خیلی مذهبی هم بود، وظایفش را چنان جدی می‌گرفت که عهد کرد هرگز ازدواج نکند. چنان‌که پژوهشگر ویل دورانت اظهار می‌دارد:

او ... لباس ساده‌ای می‌پوشید، روزه می‌گرفت، سرودهای مذهبی می‌خواند، و دعا می‌کرد ... . کاخ به صومعه‌ای تبدیل شده بود که در آن تنها زنان و چند کشیش حق ورود داشتند. در میان این همه تقدس،

پولکریا در طول چهل و دو سال سلطنت تئودوسیوس چنان باکفایت فرمانروایی کرد که امپراتوری شرقی از آرامشی استثنایی برخوردار بود، در حالی که نیمه غربی گرفتار فروپاشی و هرج و مرج بود.^۹

باز هم یک امپراتور

در واقع، امپراتوری غربی در حال فروپاشی بود، چرا که سپاهیان‌ش توان مقابله با مهاجمان را نداشتند. ایالت‌های غربی، بریتانیا، اسپانیا، آفریقای شمالی، و گُل، یکی پس از دیگری به دست قبایل ژرمن افتاد تا این‌که جز ایتالیا تقریباً چیزی باقی نماند.

در سال ۴۷۶ یک غیر رومی، بربری به نام اودو آکر، آخرین امپراتور روم غربی، رومولوس آوگوستولوس، را سرنگون کرد. سپس اودو آکر با امپراتور جدید شرقی، زنو، به توافق رسید. بربرها اقتدار زنو را به عنوان تنها فرمانروای امپراتوری به رسمیت می‌شناختند. در عوض، زنو اودو آکر را به فرمانروایی سلطنتی ایتالیا منصوب می‌کرد.

برخی تاریخ‌نویسان امروزه به دست گرفتن قدرت از سوی اودو آکر را به نوعی سقوط امپراتوری روم قلمداد می‌کنند. اما کسانی که در آن زمان زندگی می‌کردند فکر نمی‌کردند که شاهد پایان یافتن یک عصر هستند. در دوره اودو آکر زندگی در ایتالیا مانند سابق ادامه پیدا کرد. پژوهشگر ویل دورانت خاطر نشان می‌کند که:

هون‌ها

هون‌ها از جمله وحشت‌انگیزترین بیابانگردانی بودند که امپراتوری روم شرقی را مورد تهدید قرار دادند. این توصیف، از کتاب تاریخ روم آمیانوس مارکلینوس، منعکس‌کنندهٔ تعصب نویسندهٔ رومی آن است.

«هون‌ها... نژادی هستند که در وحشیگری هم‌تا ندارند. گونه‌های کودکانشان را... درست در لحظهٔ تولد با آهن داغ می‌کنند... آن‌ها... چنان خشن و جان‌سختند که نه به آتش احتیاج دارند و نه به غذای خوشمزه، بلکه با ریشه‌ها... یا گوشت نیمه خام حیوانات، که آن را بین ران خود و پشت اسب‌هایشان قرار می‌دهند تا سریعاً گرم شود، شکم خود را سیر می‌کنند. آن‌ها هیچ‌گاه در زیر سقف خانه‌ای پناه نمی‌گیرند، بلکه از آن دوری می‌جویند، همان

گونه که مردم معمولاً از گور دوری می‌جویند... همیشه سرگردانند، در کوه و جنگل پرسه می‌زنند و از بدو تولد خود را به تحمل سرما، گشنگی و تشنگی عادت می‌دهند... .

در تمام این کشور کسی نیست که بتواند روز و شب سوار بر اسبش باقی بماند. اما آن‌ها سوار بر اسب خرید و فروش می‌کنند، می‌خورند و می‌آشامند، و روی گردن باریک اسبشان لم می‌دهند... .

هیچ کدامشان اهل کشاورزی نیستند... جا و مکان ثابتی هم ندارند، بی‌خانمان و سرکشند،... با گاری‌هایشان، که به منزلهٔ خانهٔ آن‌هاست، به هر جایی می‌روند... .

این نژاد... پُرتکاپو از میل عنان‌گسیخته به غارت اموال دیگران به وجد می‌آید و به غارت و کشتار تمام ملت‌های همسایه‌اش ادامه می‌دهد.»

هون‌ها، که در این‌جا در حال لگدمال کردن قربانیانشان به تصویر کشیده شده‌اند، حتی برای سپاه پُرسابقهٔ امپراتوری شرقی نیرویی سهمناک به شمار می‌رفتند.

به نظر نمی‌رسد کسی این رخداد را به مثابه «سقوط روم» تلقی کرده باشد؛ برعکس، این رخداد وحدت مبارک اروپا به نظر می‌رسید ... سنای روم موضوع را همین‌گونه می‌دید و تندیس زنو را برپا داشت، ژرمنی شدن حکومت ایتالیا ... جابجایی مختصری در ظاهر صحنه ملی به نظر می‌رسید.^{۱۰}

اوستروگوت‌ها

هر چند اودو آکر به خوبی بر ایتالیا فرمانروایی کرد، اما بیش از آن مستقل بود که مناسب حال زنو باشد. امپراتور از این شکوه داشت که کنترل ایتالیا را از دست داده است چون اودو آکر مانند فرمانروایان مستقل عمل می‌کرد، نه به مثابه فرمانروایی پاسخگو به زنو. از نظر زنو، تنها راه بازگرداندن اقتدار امپراتوری در غرب برکناری اودو آکر بود.

در آن زمان، زنو با دردسری مواجه بود که به قسطنطنیه نزدیک‌تر بود. یک قبیله ژرمن به نام اوستروگوت‌ها، یا گوت‌های شرقی، در بالکان علیا اقامت داشتند. هرچند اوستروگوت‌ها به امپراتوری اعلام وفاداری کرده بودند، گاه‌گاهی به همسایگان جنوبی خود در امپراتوری دستبرد می‌زدند.

زنو به این نتیجه رسید که بهترین راه برای پایان دادن به این دستبردها بیرون راندن اوستروگوت‌ها از بالکان است. از این رو، در سال ۴۸۸ این متحدان جنگ‌طلب را به طرف جنوب سوق داد و آن‌ها را تشویق کرد به ایتالیا حمله‌ور شوند و آن را از دست اودو آکر درآورند. امپراتور عقیده داشت که این نقشه خوبی است چون هم اودو آکر را از قدرت کنار می‌زد و هم امپراتوری شرقی را از شر گوت‌ها نجات می‌داد. علاوه بر آن، احساس می‌کرد از آن‌جا که تئودوریک، سرکرده اوستروگوت‌ها، در قسطنطنیه بزرگ شده و تحصیل کرده بود، از اودو آکر نظارت‌پذیرتر است. چنان‌که تاریخدان نورمن اف. کانتور می‌نویسد، «تئودوریک با این تفاهم به ایتالیا رفت که حقوق امپراتور در ایتالیا حفظ شود. [زنو] ... انتظار داشت که تهاجم اوستروگوت‌ها [به ایتالیا] از اقتدار امپراتوری او چیزی نکاهد، بلکه بر قدرت آن بیفزاید.»^{۱۱}

اوستروگوت‌ها، به سرکردگی تئودوریک، در سال ۴۹۳ ایتالیا را تسخیر کردند و اودو آکر را کشتند. برای مدتی روابط امپراتور و تئودوریک دوستانه بود و سرکرده اوستروگوت‌ها، که اینک تئودوریک کبیر نامیده می‌شد، تلاش می‌کرد امپراتوری غربی را رومی نگه دارد. او، با پایان دادن به فساد گسترده در دستگاه اداری روم و کاهش مالیات‌ها، در اصلاح حکومت

امپراتوری تا اندازه‌ای موفق شد. برنامه بلندپروازانه‌ای را آغاز کرد که پاکسازی بندرگاه‌ها، تعمیر آبراه‌ها، و بازسازی کلیساها و بناهای عمومی جزو آن بود. اما در ظرف ده سال از زمان تسلط اوستروگوت‌ها، تئودوریک نیز مانند اودو آکر مبنای کار خود را چنان قرار داد که گویی ایتالیا یک پادشاهی جداگانه است که او بر آن فرمان می‌راند. روشن بود که زنو، امپراتور روم، نتوانسته است ایتالیا را به زیر اقتدار امپراتوری درآورد. با این حال، زنو و جانشینانش بر یک امپراتوری دست‌نخورده شرقی فرمان می‌راندند، که با پایان یافتن دوره امپراتوران غربی، به امپراتوری بیزانس تبدیل شده بود.

جامعهٔ بیزانسی

امپراتوری بیزانس جامعه‌ای پیچیده و خوب سازمان یافته بود که یک دستگاه دیوانی چندلایه بر آن فرمانروایی می‌کرد. هم ساختار اجتماعی و هم حکومت مطابق الگوی رومی بنا شده بود. چنان که تاریخدان استفن رونسیمان می‌نویسد:

کم‌تر دولت‌هایی بوده‌اند که به شیوه‌ای چنین مناسب زمانه سازمان یافته باشند ... این سازماندهی کار آگاهانه و سنجیده یک نفر یا محصول یک زمان خاص نبود ... بلکه میراث گذشتهٔ روم بود، هرچند در طی قرن‌ها ... پیوسته جرح و تعدیل و تکمیل شده بود تا پاسخگوی مقتضیات متغیر [بیزانس] باشد.^{۱۲}

امپراتور، مشاوران امپراتور، و دیوانسالاران

همچنان که در امپراتوری روم امپراتور در رأس حکومت و جامعه قرار داشت، فرمانروای بیزانس، که باسیلئوس (واژهٔ یونانی به معنای «پادشاه») نیز خوانده می‌شد، قدرتمندترین فرد در امپراتوری بود. فرامین او خودبخود تبدیل به قانون می‌شد، و هیچ کس در امپراتوری نمی‌توانست این قوانین را تغییر دهد.

کسانی که مستقیماً با امپراتور سر و کار داشتند باید مطابق قواعد بسیار سفت و سختی رفتار می‌کردند. تشریفات بارگاه امپراتوری چنان پیچیده بود که چندین کتاب در بارهٔ آن نوشته شد. به گفتهٔ تاریخدان کرین بریتون:

سکوت در ... حضور [امپراتور] یک قاعده بود. او با عبارات کلیشه‌ای رسمی، ساده و کوتاه سخن می‌گفت و فرمان می‌داد. هنگامی که هدایایی می‌داد، اتباعش دستانشان را در زیر زدایشان قرار می‌دادند، که نشانهٔ آن بود که تماس با دست‌های آدم‌های معمولی دست‌هایش را آلوده می‌کرد ... در مراسم عمومی، امپراتور، هم‌نوا با شیپورهای نقره‌ای، در سرودها مورد ستایش قرار می‌گرفت.^{۱۳}

شخص امپراتور

در این دو گزیده، هر دو برگرفته از شهرهای بزرگ جهان باستان تألیف ال. اسپراگ دو کمپ، نخست یوحنا کریسوستوم، سراسقف قسطنطنیه، به توصیف لباس فاخر امپراتور می‌پردازد، سپس تاریخ‌نگار بیزانسی میخائیل پسلوس در وقایع‌نگاری خود به شرح مسائلی می‌پردازد که از جایگاه امپراتور در جامعه ناشی می‌شود.

«امپراتور یک سربند یا یک تاج طلایی مزین به جواهرات بر سر می‌گذارد ... این زیورآلات و ردای ارغوانی‌اش تنها به شخص مقدس او اختصاص دارد؛ و پیراهن بلند ابریشمی‌اش با نقوش ازدهای طلایی گلدوزی شده است. تختش از طلای حجیم است. هرگاه در انتظار عمومی ظاهر می‌شود، درباریان، محافظان و ملازمان احاطه‌اش می‌کنند ... دو آستری که ارباب او را می‌کشند کاملاً سفیدند و سرپایشان از طلا می‌درخشد. ارباب [امپراتور] ... از طلای ناب است.»

«در خصوص یک شهروند عادی [باید گفت] ... او چندان نگران امور عمومی نیست ... و چقدر زندگی او با امپراتور متفاوت است که حتی در خصوصی‌ترین امور، فارغ از نگرانی و دردسر نیست! ... اگر در پی آسایش باشد ... با ناخرسندی منتقدان روبرو می‌شود. اگر ... احساسات محبت‌آمیزی از خود بروز دهد، به نادانی متهم می‌شود. و هنگامی که از خود دل‌بستگی و کشتی نشان دهد، او را به فضولی متهم می‌کنند. اگر از خود دفاع کند یا درصدد ... انتقام‌گیری برآید، همه او را ... به تندخویی متهم می‌کنند. و اگر بخواهد کاری را مخفیانه انجام دهد، امکان‌پذیر نیست.»

امپراتور بیزانس از هر کس دیگری در امپراتوری قدرتمندتر بود. ملاقات مردم با او مستلزم تشریفات سفت و سختی بود که از اهمیت جایگاه او حکایت داشت.

امپراتور در رأس امور اجرایی امپراتوری قرار داشت و هر روز کارگزاران و دبیران امپراتوری – مسئولان ادارات دولتی – او را در جریان اوضاع در سرتاسر بیزانس قرار می‌دادند. همهٔ ادارات دولتی زیر فرمان مستقیم امپراتور کار می‌کردند، چون تنها او اختیار سیاستگذاری داشت. این امپراتور بود که از جمله میزان مالیاتی را که شهروند عادی می‌بایست می‌پرداخت تعیین می‌کرد، به واحدهای سپاه امپراتوری دستور می‌داد، و تصمیم می‌گرفت که چه مبالغی باید صرف ایجاد ساختمان‌های جدید در قسطنطنیه، پایتخت، شود. امپراتور، علاوه بر وظایف اجرایی‌اش، می‌بایست ریاست همهٔ جشن‌های مهم، مسابقات رسمی، ضیافت‌های دولتی، و مناسبت‌های مذهبی را برعهده می‌گرفت. چنان که یک بیزانسی گفته، «وقتی امپراتوری نباشد، برگزاری جشن‌ها نیز ناممکن است.»^{۱۴}

امپراتور تعدادی مشاوران شخصی دستچین شده داشت که هیئتی را به نام ساکروم کونسیستوریوم [مجلس مشورتی مقدس] تشکیل می‌دادند. این مجلس به‌طور منظم با

در این کار مُعَرَّق امپراتور به همراه ملازمان فراوانش به تصویر کشیده شده است. لازم بود افراد زیادی، از جمله مشاوران، اعضای سنا، و کارگزاران و دیوانسالاران مختلف، در ادارهٔ امپراتوری به امپراتور کمک کنند.

امپراتور تشکیل جلسه می داد تا به بحث در مورد مناصب اجرایی، قوانین پیشنهادی، و اداره روزمره امور امپراتوری بپردازد.

امپراتور از یاری سنای بیزانس، که از سنای روم الگوبرداری شده بود، نیز برخوردار بود. سنا قوانین را تنظیم و به امپراتور ارائه می کرد و او می توانست آن ها را تصویب کند یا نکند. سنا خودش اختیار تصویب قوانین را نداشت.

پایین تر از این هیئت های مشورتی امپراتوری لایه های مختلف کارگزاران و دیوانسالاران قرار داشتند که فرامین امپراتور را به اجرا درمی آوردند. مهم ترین مقام اجرایی ماگیستر اوفیکوریوم، یا رئیس کل ادارات، بود که هزاران مجری را منصوب می کرد تا کارهای ادارات مختلف دولتی را انجام دهند. رئیس کل، افزون بر این وظیفه، مسئولیت روابط خارجی، نظام پستی، و محافظان شخصی امپراتور را نیز بر عهده داشت. او رئیس اداره اطلاعات امپراتوری نیز بود و شبکه ای مرکب از هزار و دویست خبرچین را اداره می کرد که اطلاعات ارسالی آن ها به او امکان می داد کارگزاران فاسد، جاه طلب و خطرناک را زیر نظر بگیرد.

تشریفات سلطنتی

یکی از وظایف مهم امپراتور بیزانس شرکت در جشن ها، ضیافت های دولتی، و مناسبت های مذهبی متعدد بود. اسقف لیودپرانده اهل کریمونا، در شمال ایتالیا، یکی از این تشریفات را شرح می دهد، که در این جا از کتاب عقاب، هلال، و صلیب: منابع تاریخ قرون وسطی، به کوشش چارلز تی. دیویس، نقل می شود.

«در هفته پیش از... جشن نخل ریزان [یکشنبه پیش از عید پاک]، امپراتور به مقامات درباری سکه های طلا اعطا می کند، که هر یک به فراخور مقامش تعدادی دریافت می کند.... میزی آورده شد که روی آن کیسه های پول قرار داشت و روی هر کیسه مبلغ آن نوشته شده بود. سپس دریافت کنندگان... در پیشگاه پادشاه [امپراتور] ایستادند.... نخستین کسی که باید فراخوانده می شد رئیس تشریفات کاخ بود که پولش را، به همراه چهار خلعت [هدیه ای که نشانه ارجگزاری امپراتور برای دریافت کننده آن بود]، نه در دست هایش بلکه بر شانه اش با خود می برد. پس از او فرمانده کل سپاه و فرمانده کل نیروی دریایی می آمدند. این دو همرتبه بودند و تعداد برابری کیسه پول و خلعت دریافت می کردند، که آن ها را بر شانه خود نمی بردند بلکه با کمک دیگران می کشیدند و می بردند.... سپس طبقه اشراف از پی می آمدند... پس از آن ها نوبت به جمع گسترده اعیان پایین مرتبه می رسید.... [اما] تمام این کار در یک روز انجام نمی شد. این مراسم در ساعت شش صبح روز پنجم هفته آغاز می شد... و تا ساعت ده ادامه می یافت، و امپراتور نقش خودش را... در روز ششم و هفتم به پایان می رساند.»